

Received: 26.05.2020

Accepted: 01.06.2020

Published: 14.06.2020

JOTS, 4/2, 2020: 511-530

Eski Uyгурca Asganču ve Asgančula-’nın Kökeni Üzerine

About the Etymology of Asyanču and Asyančula- in Old Uyghur

ERDEM UÇAR

Friedrich-Schiller-Universität Jena (Jena/Germany)

E-mail: erdem.ucar@uni-jena.de

Researching the etymology of Old Turkic words has been one of the challenging fields of philology, since Turkish has spread to different geographic areas and has been in contact with different languages throughout its long history. It is also not easy to analyze the Old Turkic words diachronically. In order to overcome this difficulty, it need to make use of the branches of Turkish that are spread over different areas. The comparative Turkic languages method is the name of the method to be used to overcome this difficulty. It is much more difficult to find the origin of Old Turkic words than to find the origin of words in other periods of Turkish language. One of the words with ambiguous about its etymology is *asyanču* and *asyančula-*. In the article, the previous explanation about the etymology of the word was evaluated and a new proposal was proposed.

Key Words: etymology, *asyanču*, *asyančula-*, Old Uyghur.

Eski Türkçe *asgançu* ve *asgançula-*'nın Eski Türk filolojisinde ilk kez fark edilmesi 112 yıl önceye rastlar. 112 yıllık zaman diliminde kelimenin okunuşu, kökeni ve anlamlandırılması yönünde farklı görüşler ortaya konmuştur. Aşağıdaki tabloda bu farklı görüşlerin listesini kronolojik sırada görmek mümkündür:

Neşir veya Kaynak	<i>asgançu</i>	<i>asgançula-</i>
Müller 1908: 9		<i>osgançula-</i> 'küçümsemek, aşağılamak' ¹
Müller 1911: 76, 85		<i>aşgançula-</i> ~ <i>aşgançula-</i> 'yükselmek'
Bang 1926: 49, dip. 1		<i>asgançula-</i> 'birini aptal yerine koymak'
Bang-Gabain 1930a: 438; 1930b: 196-197		<i>asgançula-</i> 'alay etmek'
Bang 1931: 18, 20		<i>asgançula-</i> 'iltifat etmek, gönlünü almak'
Rachmeti 1932: 402		<i>asgançula-</i> 'alay etmek'
Arat 1942: 59		<i>asgançula-</i> 'yüze gülmek'
Clauson 1972: 284b-285a	<i>azgançu</i> 'aldatma, dalkavukluk'	<i>azgançula-</i> 'aldatmak'
Tekin 1980: 187, 252	"sq'nçw 'iltifat'	"sq'nçwla'- 'iltifat etmek, gönlünü almak'
Zieme 1985: 97		<i>asgançula-</i> 'aldatmak'
Maue-Röhrborn 1984: 308, 311; 1985: 71		<i>asgançula-</i> 'alay etmek, aldatmak, kandırmak'
Röhrborn 1988: 233b- 234b	<i>asgançu</i> 'alay, alaylı konuşma'	<i>asgançula-</i> 'alay etmek'
Erdal 1991: 431		<i>asKançula-</i> 'alay etmek, pohpohlamak, dalkavukluk etmek, yapmacık bir şekilde övmek'
Kaya 1994: 121, 154		<i>asgançula-</i> 'alay etmek'
Geng et al. 1998: 64	<i>asgançu</i> 'alay, alaylı konuşma'	
Barat 2000: 122		<i>azgançula-</i> 'alay etmek'
Röhrborn 2010: 89-90		<i>asgançula-</i> '1. alay etmek, (bir kişiyi) gülünç duruma düşürmek; 2. (birine)

¹ Orijinal metindeki **AWSXANÇWLA-** yazımında muhtemelen hata vardır (Bang 1926: 49, dip. 1), kelime *asgançula-* olmalıdır, ancak MÜLLER'in kelimeyi 'küçümsemek, aşağılamak' ile anlamlandırması dikkate değer.

		oyun oynamak, (birini) yalan söyleyerek kandırmak'
Röhrborn 2015a: 302-303	<i>asqañçu</i> 'alay, alaylı konuşma (Budizmde 10 ana günahdan biri, Skr. <i>sañbhinnapralāpa</i>)'	
Nasilov et al. 2016: 64b ²		<i>asqañçula-</i> 'pohpohlamak, dalkavukluk etmek, yapmacık bir şekilde övmek'
Wilkens 2016: 626, 628, vd.	<i>asqañçu</i> 'alay, alaylı konuşma'	<i>asqañçula-</i> 'alay etmek'
Özertural 2020: 16		<i>asqañçula-</i> 'alay etmek, eğlenmek'

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere kelimenin şimdiye kadar *osqañçu*, *aşqañçu*, *azqañçu*, *asqañçu* ve *asqañçu* şekillerinde birbirinden farklı olarak okunduğu görülüyor. Kelimeye verilen anlamların ise MÜLLER'inkini bir kenarda bırakırsak, önemli ölçüde birbirini tuttuğu söylenebilir. Okuyuş farklılıklarının nedeni şüphesiz kelimenin kökeninin net olarak açıklığa kavuşturulmamış olmasıdır. Eğer kelimenin kökeni belirlenebilirse okunuşu konusundaki tereddütler de kendiliğinden ortadan kalkacaktır.

Görebildiğim kadarıyla *asqañçu* hakkında ilk açıklamayı yapan BANG olmuştur. BANG, Müller 1908'deki *osqañçula-* okunuşunun orijinal metindeki yazım hatasından kaynaklandığını söyleyerek okunuşu *asqañçula-* ile düzeltmiştir. Kelimenin kökünü tanımlanmamış **asga-* veya **asgan-'a*³, bunları da **asıg+a-n-'a* (*asıg* 'fayda') bağlamış ve iç ses düşmesiyle **asga-* ve **asgan-'*in meydana geldiğini ifade etmiştir. Ona göre, asıl kök *as-* olmalıdır ve bu *as-* muhtemelen RADLOFF'un sözlüğündeki (1893/I: 530) *as-* (I) 'bir şeyin üzerinden aşmak' fiilidir. Ayrıca, Şorcadaki *askay* 'alay' kelimesini de bu *as-'*a bağlayarak kelimenin analizini şöyle yapmıştır: *askay* < **asgay* < **asga-y-a* (1926: 49, dip. 1). BANG'ın kelimenin kökenini Türkçe içinde araması dikkat çekicidir.

² Nasilov et al. 2016, Uluslararası Türk Akademisi (TWESCO) tarafından neşredilen Nadelyayev et al. 1969'un ikinci baskısıdır. Sözlüğün ikinci baskısında hazırlayanların adı dışında değişen pek fazla bir şey gözükmemektedir. İlk baskıda hazırlayan üç kişinin adı bu baskıda çıkartılmıştır.

³ BANG, kuvvetlendirme işlevli {-ga-} hakkındaki izahına da bakılmasını söylemiştir, zira ona göre bu kelimedeki {-ga-} eki bulunmaktadır. İzahı için bk. 1925: 397-401.

Daha sonra, BANG ve GABAIN, *asgançula-*'nın 'alay etmek, yalandan iltifat etmek' gibi anlamları olduğunu söyleyip *asgançula-* ile benzer anlamda kullanılan *togunla-*'ya dikkati çekmiş ve *asgançula-*'nın Budizmdeki 10 günah arasında sıralandığını ifade etmiştir (1930a: 448).

Drevnetyurkskiy Slovar'da *asgançu* bulunmaz, sadece *asgançula-* vardır ve fiilin *tagunla-* (sic!) ile kullanıldığında 'dalkavukluk yapmak' anlamına geldiği ifade edilmiştir (Nadelyayev et al. 1969: 60a; Nasilov et al. 2016: 64b).

CLAUSON, kelimenin isim şeklinin kesinlikle *azgançu* 'aldatmak, dalkavukluk' şeklinde okunması gerektiğini ve bunun da *az-* 'sapmak' fiiline dayandığını söylemiş, kelimenin fiil şeklini de *azgançula-* 'aldatmak' olarak göstermiştir (1972: 284b-285a).

BAILEY, İranî bir dil olan Sakaca (Hotan) *khan-* 'gülmek' (Farsça *xand-*, *xandīdan*) fiilinden bahsederken Eski Uygurcadaki *osgançula-*'nın (sic!) (Müller 1908: 9'daki) Soğdça *us-xand-* kaynaklı olabileceğini iddia etmiştir (1979: 71a-b).

MAUE ve RÖHRBORN, Tibet harfli metinde '**A-SKAN-CU-LA-MA-SA**' şeklinde geçen kelimeyi *asgançula-* olarak okuyup fiilin 'birine gülmek, birisiyle alay etmek, eğlenmek' anlamına dikkat çeker. *Xuanzang Biyografisi*'nde *kül-* *asgançula-* ikilemesinin Çince metinde 嗤笑 *chixiao* 'alaylı gülmek' (Giles 1964: 1951 4343) karşılığında olduğu söylenmiştir. Bununla beraber, *asgançu* ile aynı anlama gelen **TAXWN** *tagon* kelimesinin de Çince 他言 *tayan* (Giles 1964: 10494 13025) kökenli olabileceğine ihtimal verilmiştir (1985: 71, dip. 131).

RÖHRBORN, *Uigurisches Wörterbuch*'un eski versiyonunda kelimeleri *asgançu* 'alaylı konuşma' ve *asgançula-* '1. alay etmek; 2. aldatmak, birini yalan söyleyerek kandırmak' şeklinde okuyup anlamlandırmıştır. Kelimenin kökeniyle ilgili olarak BANG (1926), CLAUSON (1972) ve BAILEY'in (1979) tespitlerine yer vermiş, bunlardan BANG ve CLAUSON'un köken tekliflerinin anlamsal bakımdan kabul edilemeyeceğini, BAILEY'inkinin ise anlam bakımından uygun olduğunu, ama kelime yapımı açısından onun teklifinin izaha muhtaç olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca, BANG'ın ileri sürdüğü Şorca *askay*'ın kelime ile ilişkisine ihtimal vermiştir (1988: 233b-234b).

ERDAL, *asKañçula-*'nın (sic!) ikinci hecesindeki ünsüzün sedalı veya sedasız olup olmadığı konusunda emin değildir. Fiili 'birisiyle eğlenmek, alay etmek' anlamında göstermiştir. Ayrıca, MAUE ve RÖHRBORN'un Tibet harfli metinde fiili *askañçula-* şeklinde okuma önerisinde metnin yeterli kanıt sunmadığını söylemiştir (1991: 431).

Uigurisches Wörterbuch'un yeni versiyonundaki *asqañçu* maddesinde kelime İranî kökenli olarak gösterilmiştir. *asqañçula-*'nın yapısı oldukça açıktır. İsim tabanı *asqañçu*'nun üzerine {+lA-} eki getirilerek *asqañçula-* '1. alay etmek, bir kişiyi gülünç duruma düşürmek; 2. birine oyun oynamak, birini yalan söyleyerek kandırmak' teşkil edilmiştir. *asqañçu*'nun kökeni için ise, kelimenin muhtemelen Soğdça *sx'nt* 'alay etmek' (Sims-Williams & Durkin-Meisterernst 2012: 180a) veya Partça *'sxnd* 'alay etmek' (Durkin-Meisterernst 2004: 91b) kaynaklı olabileceği, ancak morfolojik ayrıntıların henüz netleştirilemediği söylenmiştir. Sözlükte, BANG ve CLAUSON'un ileri sürdüğü Türkçe köken tekliflerinin anlamsal açıdan sorunlu olduğu belirtilmiş ve *asqañçu* için 'alay, alaylı konuşma, Budizmde 10 ana günahın biri, Sanskritçe *sañbhinnapralāpa*' anlamı kaydedilmiştir (Röhrborn 2010: 89-90; 2015a: 302-303).

Yukarıdaki köken tekliflerine bakılınca, BANG ve CLAUSON'un önerilerinin anlamsal bakımdan kelimenin kökenini açıklamadan uzak olduğu görülmektedir. Diğer taraftan, anlamsal açıdan uygun gözükse BAILEY ve RÖHRBORN'un teklifleri ise kelimeyi seslik ve yapısal bakımdan açıklamamaktadır. Bu nedenle kelimenin kökeni konusunda farklı bir önerinin ortaya konması mümkün gözükmemektedir.

Kelimelerin okunuşunu ve kökenini tespit etmek için Eski Uygurca metinlerde **AASXANÇW** ve **AASXANÇWLA-**'nın geçtiği yerleri listelemek faydalı olacaktır:

AASXANÇW ~ AASXANÇW		
1	AASXANÇW t(a)gon sav sözledim(i)z (Maitrisimit, 177 r7-8)	Tekin 1980: 187
2	ad(i)nagu AASXANÇW bolur (Mainz 675 v6)	Kasai 2011: 146
3	AASXANÇW tagon sav sözlemek (Maitrisimit'in Hami yazması, 26. Bölüm, 6 v16-17)	Geng et al. 1998: 64
4	bir ağız tagon [asqañçu söz]l[ed]ükde tegirmileyü körür (DKPAM, U 1183+Mainz 233+Mainz 864b+U 1084+U 1202 v1-2)	Wilkens 2016/I: 620-621

5	bu tagon AASXANÇW savlarıg ... munta ol qalıp (DKPAM, U 1324+Kr II 1/31+U 1085+Mainz 63+U 1056+U 1191 v25-26)	Wilkens 2016/I: 620-621
6	tagon AASXANÇW sav sözleyürler (DKPAM, Mainz 751 r9-10)	Wilkens 2016/I: 626-627
7	negülük tagon AASXANÇW sav sözleyür m(e)n tép (DKPAM, Mainz 661 r11-12)	Wilkens 2016/I: 650-651
8	kim kayu tagon AASXANÇW sav üküş sözleser (DKPAM, Mainz 751 r18-19)	Wilkens 2016/I: 626-627
9	tagon AASXANÇW sözleşmekte üküş öğretig qılmış [bolurlar] (DKPAM, Mainz 661 r14-15)	Wilkens 2016/I: 650-651
10	kim qayu kişi tagon AASXANÇW sözleşeli (DKPAM, Mainz 661 r5)	Wilkens 2016/I: 650-651
11	anı üçün öglüg könjüllüg kişi tagon AASXANÇW sözleşektin etözin yığınıp (DKPAM, Mainz 661 v6-8)	Wilkens 2016/I: 652-653
12	yme tagon AASXANÇW sözleşekniñ münin qadağın bilmetin (DKPAM, Mainz 661 r23-24)	Wilkens 2016/I: 652-653
13	[tag]on AASXANÇW sav sözleşek[ig yérme]k atl(i)g yétinç bölök (DKPAM, U 2076 v11-12)	Wilkens 2016/I: 654-655
14	tagon AASXANÇW savqa etözümün küzedgeli umatın turur m(e)n (DKPAM, Mainz 661 v33-35)	Wilkens 2016/I: 654-655
AASXANÇWLA- ~ AASXANÇWLA- ~ AASXANÇWLA-		
1	mini AWSXANÇWLADY bo mogoçlar (*U 9175 r71)	Müller 1908: 9; Zieme 2015: 49-55
2	eyrig sarsıg sav sözleşdim erser AASXWNÇWLADYM erser könjülin adın k(i)şiniñ edgüsiñe köni saqınç turgurdum erser (*U 9090 r6-8)	Müller 1911: 76
3	eyrig sarsıg sav sözleşdim erser AASXANÇWLADYM könjülin ad(i)nagunuñ edgüsiñe köni saqınç turgurmatım erser (*U 9091 r23-25)	Müller 1911: 85
4	eyrig sarsıg sav sözleşdimiz erser AASXANÇWLADYDYMZ tagonladımız erser (Mainz 734 II r71-72)	Bang-Gabain 1930a: 438
5	kim qayu okısar AASXANÇWLAMASWN érmezün ⁴ (U 560: 13a r2-3)	Rachmeti 1932: 402

⁴ RACHMETİ, *ayamasun* ‘in Ehren Halten’ (Rachmeti 1932: 402, dip. 1), RÖHRBORN ise *érmezün* ‘kritisieren’ (2010: 90) şeklinde okuyup anlamlandırmıştır. İki okuma da kesin değildir, zira orijinal metinde kelimenin ilk harfi net olarak gözükmemektedir. Ama RÖHRBORN’un okuyuşu metnin bağlamı açısından biraz daha uygun gibidir. Eski Türkçe *ir- ~ ér- ~ yér-* ‘üzme, rahatsız etmek, can sıkma’ (Clauson 1972: 194a-b; Erdal 1991: 366, 599-600; Özertural 20020: 23-26) fiili bugün Anadolu ağızlarında hâlâ yaşamaktadır. Krş. *ır-* ‘üzme, eziyet vermek’ (DS: 2488a).

6	özümte yavızlarig körüp uçuzlatım AASXANÇWLATYM erser (AY 136/13-14)	Bang-Gabain 1930b: 196-197; Kaya 1994: 121
7	ötrü ol kam AASXANÇWLAYW inçe tép aydı (U 36 v12+U 205e)	Bang 1931: 18
8	ötrü ol qam AASXANÇWLAYW üç yolu inçe tép tédi (U 36 v13+U 205e)	Bang 1931: 18
9	eziğın tınlıglarıg AASXANÇWLAYWR erdi (Maitrisimit, 202 r9-10)	Tekin 1980: 252
10	olar bizni külgülük AASXANÇWLAŞWLWŞ bulgay tép (Xuanzang Biyografisi IX, HtPek 96b 8)	Barat 2000: 122
11	eyrig sarsıg sav sözlememek AASXANÇWLAMAMAX erser (AY 220/2-3)	Kaya 1994: 154
12	t(e)vlig kürlüg saqınçın atasın AASXANÇWLAYW inçe tép tédi (Mainz 826 r14-16)	-
13	[ö]trü yene AASXANÇWLAY[W] (Mainz 470 r1)	-
14	öñilerke künileyü AASXANÇWLAMAŞ (U 6656b r1)	Zieme 1985: 97
15	AASXANÇWLAY[W] sözlegüçi kişliniñ tegresin[te üküş kişi yı]gılsar anıñ [inçe tép saqınçı bolu]r (DKPAM, U 1183+Mainz 233+Mainz 864b+U 1084+U 1202 v15-18)	Wilkens 2016/I: 620-621
16	ançada berü AASXANÇWLAYW s[özlemiş] (DKPAM, U 1183+Mainz 233+Mainz 864b+U 1084+U 1202 v23)	Wilkens 2016/I: 620-621
17	kim birök tagon savag sevip taplap tou quvrag arasında üküş tınl(ı)glarıg AASXANÇWLASAR (DKPAM, Mainz 751 r10-12)	Wilkens 2016/I: 626-627
18	erüş üküş tınl(ı)glar tagon AASXANÇWLAYW sözlemektin tıdılgaylar (DKPAM, Mainz 751 v2-3)	Wilkens 2016/I: 628-629
19	anı odguraq AASXANÇWLAYWR inçip ogulum yavaz üd kelyük ol (DKPAM, U 1039+Mainz 64a+U1608+U 981d v5-6)	Wilkens 2016/I: 300-301
20	nizvanılarnıñ AASXANÇWLAMAŞYN serü umadın (DKPAM, Kr II 1/2 v22-23)	Wilkens 2016/I: 508-509
21	adınlarıg AASXANÇWLAYW sözlemiş savları ol ugurda ne erser tusulmaz (DKPAM, Mainz 661 r27-28)	Wilkens 2016/I: 652-653
22	tınl(ı)glar[rqa] uçuz bolup élüglegülük AASXANÇWLAXWLWX [bolurla]r (DKPAM, Mainz 661 r34-35)	Wilkens 2016/I: 652-653
23	adınlarıg AASXANÇWLAYW élügleyü sözlemiş tıltagında (DKPAM, Mainz 661 v26-27)	Wilkens 2016/I: 654-655

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere *asgançu* ve *asgançula*’nın bazı kelimelerle birlikte kullanımı dikkati çekmektedir. Beraber kullanıldığı kelimeleri de listelemek faydalı olabilir:

asgançu tagon ~ tagon asgançu ve asgançula- tagonla-

CLAUSON, *tagon* ve türemişlerini şöyle kaydetmiştir: *tagun* (sic!) ‘yağcılık, dalkavukluk’ (1972: 470b), *tagunçı* ‘sırdaş’ (1972: 471a), *tagunla-* ‘dalkavukluk yaparak aldatmak’ (1972: 471a). O, *tagunçı* ile *tagunla-*’yı tekörnek (hapax legomenon) olarak kaydetmiştir, ama son çıkan DKPAM neşrinde *tagonçı* ile *tagonla-*’nın tekörnek olmadığı anlaşılmıştır. Bk. Wilkens 2016/III: 1057a. MAUE ve RÖHRBORN, *tagon~tagun*’un kaynağının Çince 他言 *tayan* (Giles 1964: 10494 13025) olduğunu ileri sürmüştür (1985: 71, dip. 131). CLAUSON, Anadolu ağızlarındaki *dağna-* ‘küçümsemek, kınamak’ ile *tagun* arasında ilişki olabileceğinden şüphelenmiştir (1972: 470b). Gerçekten de Anadolu ağızlarında *tagon* ile ilişkili bazı kelimelere rastlanıyor: *danla-* ~ *dagna-* ~ *dağla-* ‘1. şaşmak; 2. kınamak’ (DS: 1362a-b); *dağna-* ~ *dağla-* ~ *danla-* ‘1. birisini över ya da kınarken abartarak konuşmak; 2. azarlamak, kızmak’ (DS: 1363a); *dansa-* ‘alay etmek, beğenmemek’ (DS: 1363b); *dansak* ‘gururlu, kibirli, alaycı, münasebetsiz kimse’ (DS: 1363b). TIETZE, *danlı danlı* ‘kinayeli konuşmak’, *danla-* ‘birisini över ya da kınarken çok abartarak konuşmak’; *dansa-* ‘beğenmemek, ayıplamak, alay etmek’ (2016: 306-307) kelimelerinin *dan/tan* (II) ‘yalan’ sözüne dayandığını söylemiş, ama sözlüğündeki *dan/tan* (II) ‘şasma, şaşılacak şey’ maddesinde kelimenin Eski Türkçe *taŋ*’a dayandığını ifade etmiştir (2016/II: 301). TIETZE’nin bahsettiği *taŋ* (II) kelimesi Eski Türkçede ‘şaşıрма, süpriz’ anlamındadır (Clauson 1972: 510b-511a), kelimenin ‘yalan’ anlamına rastlanmaz. Dolayısıyla TIETZE’nin önerdiği denkliğin doğru olmadığı açıktır. Bence Eski Uygurcadaki *tagon ~ tagun* kelimesi, Anadolu’ya şu aşamalardan geçerek ulaşmış olmalıdır: *tagon ~ tagun* > **dagun* > **daun* > *dan*. O hâlde, yukarıda zikredilen Anadolu ağızlarındaki kelimelerin analizi şöyle yapılabilir: *danla-* < dan+la-, *dansa-* < dan+sa-, *danlı* < danlı. Bununla beraber, Anadolu ağızlarındaki *danla-* ~ *dagna-* ~ *dağla-* fiilinin iki farklı kaynağı olmalıdır, yani ‘şaşmak’ anlamındaki fiilin kaynağı Eski Türkçe *taŋ*’a dayanırken, ‘azarlamak, kızmak, kınamak’ anlamındaki fiil Eski Türkçe *tagon ~ tagun* ile ilgili olmalıdır. Bugün Türkiye Türkçesinde sıkça kullanılan *qafaya dang etmek*’teki *dang* muhtemelen Eski Türkçe *taŋ* ‘şaşıрма’ ile ilgilidir.

uçuzla- asgançula-

Eski Türkçede *uçuzla-* (< uçuz+la-) fiili ‘hakir görmek, küşük düşürmek, kıymetini düşürmek’ (Clauson 1972: 32b; Erdal 1991: 449) anlamına gelmektedir.

asgançula- ér-

Eski Türkçede *ér-* ~ *yér-* ‘ayıplamak, kınamak’ (Özertural 2020: 24) fiili ile beraber *asgançula-* kullanılmıştır.

asgançula- élügle-

Eski Türkçede *élügle-* ~ *ilügle-* (< ilüg+le-) ‘alay etmek, dalga geçmek’ (Clauson 1972: 142a, 145a; Özertural 2020: 15-16) anlamındadır. Buradaki *élügle-* (< *élüg+le-) fiili *asgançula-* ile aynı anlama gelmektedir, ancak *élügle-*’nin kökü olan *élüg ‘şaka’ şimdiye değin Eski Türkçede tanıklanmamıştır.

eyrig sarsıg sav sözle- asgançula-

Eski Türkçede *eyrig sarsıg* ‘kaba₂’ ikileme olarak kullanılmıştır (Erdal 1991: 200-201, dip. 241). Tibet harfli metindeki **’YHI-RIG** yazımına (Maue-Röhrborn 1984: 308) bakılarak Erdal 1991 ve *Uigurisches Wörterbuch*’ta *eyrig* okunuşu kabul edilmiştir. CLAUSON, kelimeyi *irig* olarak okur (1972: 222a-b). Eğer onun söylediği gibi Eski Türkçe kelimenin Anadolu sahasında *iri* şeklinde yaşadığı kabul edilecek olunursa, Tibet harfli metindeki tanığa rağmen kelimenin *eyrig* şeklinde okunuşunun şüpheli olduğu söylenebilir. Uygur ve Arap harfli metinlerde kelimenin ilk hecesi **AY** şeklinde yazıldığından kelimenin *eyrig* veya *irig* olarak okunuşunda tereddüte düşülmüştür. Daha geniş bilgi için bk. Röhrborn 2015b: 471-476.

kül- asgançula-

Eski Türkçede *kül-* fiili bugün kullandığımız ‘gülmek’ anlamındadır (Clauson 1972: 715b-716a). CLAUSON, *kül-* maddesinde Eski Uygurcadan tanık getirmemiştir. Şimdiye değin *asgançula-* için ‘alay etmek’ anlamının verilişinde fiilin *kül-* ile birlikte kullanımı etkili olmuştur.

Eski Uygurca metinlerde *asgançu* ve *asgançula-*'nın Budist çevreye ait metinlerde özel bir bağlamda kullanıldığı anlaşılıyor. Mahāyāna Budizminde on ahlakî davranıştan veya on günahtan bahsedilir. Eski Uygurcaya Tohar (A) dilinden tercüme edilen on bölümlük *Daśakarmapathāvadānamālā*'da (DKPAM) her bölüm bu on ahlakî davranıştan birini temsil etmektedir. Çin Budizminde 十善業 *shi shan ye* ve Sanskritçe *daśa-kuśala-karma-patha* olarak bilinen bu on ahlakî davranışın, yani *on törlüg kılınç yolları* veya *on törlüg k(a)rmaput*'un üç tanesi *etöz* 'beden', dört tanesi *til* 'dil' ve üç tanesi de *köñül* 'zihin' vasıtasıyla gerçekleşir: *etözün üç tilin tört törlüg köñülteki kılınç yme üç törlüg bolar* (AY 107/15-17 [Kaya 1994: 109]). On ahlakî davranışın Uygurcadaki terminolojisini çeşitli günah çıkarma metinlerine ait şu parçalarda tespit etmek mümkündür: Mainz 734 I+II (T II Y 47) [Bang-Gabain 1930a: 438-439]; *U 9090 (T II Y 48) [Müller 1911: 76]; *U 9094 (T II Y 59d) [Bang-Gabain 1930a: 438-439]; Maitrisimit'in Hami yazması, 26. bölüm, 6v [Geng et al. 1998: 64]. Ayrıca, Arat 1942: 59'da on maddenin tamamı anlamıyla beraber listelenmiştir. Eski Uygurca *on törlüg kılınç yolları* veya *on törlüg k(a)rmaput* şunlardır:

No	Eski Uygurca	Türkiye Türkçesi	Çince ve Sanskritçe ⁵
etöz 'beden' ile işlenenler			
1	<i>özlügerig ölüme-, ölü ölüme-, adınların ed tavar üzeki isig özin üzüp kentü etözümün igid-</i>	öldürmek	不殺生 <i>bu sha sheng</i> = prāṇātipātāda vairamaṇī (Soothill-Hodous 1937: 107).
2	<i>adınagunun tavarın küçep alma-, adınagunun tavarın ogurla-, ogri ogurla-</i>	hırsızlık yapmak	不偷盜 <i>bu tau dao</i> = adinnādāna-veramaṇī (Soothill-Hodous 1937: 104).
3	<i>adınların yutuzıya yapşınma-, eviñ yutuzuna yazın-, adın amraqın amra-</i>	başkasının karısına musallat olmak	不邪淫 <i>bu xie yin</i> = kāma-mithyācārādviratiḥ
til 'dil' ile işlenenler			
4	<i>ezügleme-, ezüg sav sözle-, tilin ezüg yalğan sav sözle-</i>	yalan söylemek	不妄語 <i>bu wan gyu</i> = musāvādā-veramaṇī (Soothill-Hodous 1937: 106).
5	<i>çaşut çaşurma-, çaşut sav sözle-, çaşur- yoña-, çaşut yoñağ kıl-</i>	iftira atmak	不惡口 <i>bu wu kou</i> = paruşavacana-viramaṇa, paruşa-

⁵ Sanskritçe ve Çince denkliklerde Soothill-Hodous 1937 dışında ayrıca (www.buddhism-dict.net) adre-sindeki maddelerden de yararlanılmıştır.

			vacanād viramayati, pāruṣyāt prativiratiḥ (Soothill-Hodous 1937: 372).
6	irig sarsıg sav sözleme-, sarsıg sav sözle-	kaba konuşmak	不兩舌 bu liang she = pişuna- vacana-viramaña, pişuna- vacanād vivecayati, paişunyāt prativirati (Soothill-Hodous 1937: 250).
7	asgançulama-, asgançu tagon sav sözle- , asgançula- tagonla-	alay etmek	不綺語 bu ki yu = saṃbhinna- pralāpāt prativirati, saṃbhinna-prarāpa- viramaña (Soothill-Hodous 1937: 108).
köjül 'zihin' ile işlenenler			
8	adın kişiniñ edgüsiñe azlanma-, künileme-, köjülin adınagununñ edgüsine küni saqınç turgur-, az turgur-	açgözlü olmak	不貪欲 bu tan yu (Soothill-Hodous 1937: 184).
9	övke köjül tutma-, övkelenme-, övke öz ⁶ buz köjül tut-, övke turgur-	sinirlenmek	不瞋恚 bu zhen hui = vyāpāda-viramaña.
10	ters körüm öritme-, ters tetrü körüm turgur-	yanlış düşüncelere kapılmak	不邪見 bu xie jian = mithyā- darśana-viramaña, mithyā- darṣteḥ prativiratiḥ.

Buna göre, *asgançu* 'alay' ve *asgançula-* 'alay etmek' Budizm'de on günah içinde 7. sırada, *til* 'dil' ile işlenen günahlar içinde ise 4. sırada yer almaktadır. Dolayısıyla *asgançu*'nın Budist çevrenin dinî terminolojisine ait bir kelime olduğu söylenebilir.

Eski Uygurca *asgançu*'nun kökeninin Türkçe içinde arabileceğini düşünüyor ve kelimenin kökeni için şöyle bir teklifte bulunmak istiyorum: *agız+a- > *agız+a-nçu > *agzançu > *azgançu > asgançu. Bu gelişme esnasında, göçüşmenin etkisiyle teşekkül noktaları aynı olan ünsüzlerde değişim (/z/ > /s/) olmuş, yani sedalı ünsüz sedalılaştırmıştır. Eski Türkçede {-(X)nçU} eki (Erdal 1991: 285-290) *asgançu* gibi çeşitli kavramların üretimine uygun bir eke benzemektedir: *ögrünçü* 'sevinç' (< ögir-ünçü), *alkınçu* 'son' (< *alkı-nçu), vs.

⁶ Kelimenin kökeni için bk. Uçar 2017: 1-11.

Aslında *agız* sözü anlamçevirisi yoluyla da olsa ‘dedikodu, söylenti’ (Röhrborn 2015a: 67) gibi negatif anlamda Eski Uygurcada kullanılmıştır. Ancak *agız* belki de böyle bir anlamı anlamçevirisiyle değil, Türkçenin kendi anlam dünyası içinde kazanmış olabilir. Bugün Türkiye Türkçesinde *agız* sözünün çeşitli metaforik anlamları mevcuttur. Üstelik insan bedenindeki konuşma organlarından biri olan *ağzın* bu tür metaforik anlamlar kazanması da gayet doğaldır. Belki de *asgançu*’nun kökenindeki *agız* da böyle negatif bir anlama gelmekteydi. Anadolu *ağız*larında, ‘bir kimsenin sözlerini alaylı bir şekilde tekrarlamak’ anlamına gelen ve *ağız* ile oluşturulan çeşitli birleşik yapılar görülüyor: *ağız eğ-*, *ağız ökün-*, *ağız yaşıla-*, *ağız yasla-*, vs. (DS: 96b). Bu nedenle *asgançu* ve *asgançula-*’nın anlamı üzerinde de kısaca durmak istiyorum.

Çince Budist terimler içinde *asgançula-*’nın karşılığında 綺語 *qi yu* (Giles 1964: 998 13626) vardır. Çince karakterler, ‘hoş konuşmak, süslü laflar etmek’ veya ‘müstehcen konuşmak’ (Soothill-Hodous 1937: 427a) gibi anlamlara gelmektedir. Ancak, ifade olumsuz yapıda 不綺語 *bu qiyu* şeklinde kullanılıncaya ‘yersiz, boş ve kırıcı konuşmak’ (Soothill-Hodous 1937: 108b) anlamındadır. Ayrıca, Çin Budizminde bu günah 語四過 *yu siguo* terimiyle de ifade edilir ve dil ile yapılan dört kusurlu davranıştan biri kabul edilir. Bu dört yanlış davranış şunlardır: 1. yalan söylemek, 2. iftira atmak, 3. kaba konuşmak, 4. dalkavukluk yapmak (Hirakawa 1997: 1077b). Sonuç itibarıyla, Çin Budizminde 綺語 *qi yu* karakterlerinin ‘1. ciddiyetsiz konuşmak, boş konuşmak; 2. kalp kırıcı sözler etmek; 3. dalkavukluk gayesiyle konuşmak’ gibi negatif anlamları barındırdığı anlaşılmaktadır.

Uigurisches Wörterbuch’un yeni serisinde *asgançu* ‘alay, alaylı konuşma, Budizm’de 10 ana günah’tan biri, Skr. *saṃbhinnapralāpa*’ (Röhrborn 2015: 303) ve *asgançula-* ‘1. alay etmek, bir kişiyi gülünç duruma düşürmek; 2. birine oyun oynamak, birini yalan söyleyerek kandırmak’ (Röhrborn 2010: 90) ile anlamlandırılmıştı. Eski Uygurcada *asgançula-*’nın beraber kullanıldığı kelimelere bakıldığında fiilin ilk anlamının ‘alay etmek’ olduğunu söylemek güçtür. Fiilin beraber kullanıldığı yapılar şunlardır: *uçuzla-* *asgançula-*, *asgançula- ér-*, *asgançula- élügle-*, *eyrig sarsıg sav sözle-* *asgançula-*, *künile-* *asgançula-*, *kül-* *asgançula-*. Bunlardan sadece *kül-* kısmen fiilin ‘alay etmek’ anlamında olabileceğini düşündürmektedir.

Bundan ötürü, bence fiilin üç anlamının olduğu tahmin edilebilir: ‘1. birini küçümsemek, birini aşağılamak; 2. birini alaya almak; 3. yaranma gayesiyle birini yalandan övmek’. Aslında fiilin ‘birini alaya almak’ anlamı ‘birini küçümsemek, birini aşağılamak’ anlamından ortaya çıkmıştır, zira *alay etme*’nin ilk aşaması ve kaynağı aslında ‘birini küçümsemek’ davranıştır. Budizm’de 10 günahın biri olmasının nedeninin altında yatan ana neden de ‘biriyle dalga geçmek değil’, ‘birini küçümsemek’ olmalıdır. Bu anlamda *asgançu*’nun asıl anlamını ‘küçümseme, aşağılama’ olarak düşünmek belki daha doğru olacaktır.

Eski Uygurcada **agza-* yoktur, ama ondan türetilen *agzan-* ‘ezberden okumak, söylemek’ (Clauson 1972: 98b; Röhrborn 2010: 31; Nasilov et al. 2016: 26b) fiili birkaç yerde geçmektedir. Bu fiil bugünkü bazı Türk dillerinde hayatını sürdürmüştür: Hakasça *axsan-* (< *axsa-n* < *agza-n* < **agız+a-n*) ‘1. söylemek, anlatmak; 2. niyazda bulunmak’ (Baskakov-Inkijekova-Grekul 1953: 35b; Subrakova 2006: 88b); Kırgızca *ōzan-* (< *ōz+a-n* < *agız+a-n*) ‘söylemek, demek’ (Yudahin 1985/II: 74a); Türkmençe *agza-* (< *agız+a-*) ‘anmak, sözünü etmek’ (Kyýasowa et al. 2016: 43a).

Eski Türkçedeki *agzan-* (< *agız+a-n*) ‘ezberden okumak, söylemek’ yukarıda bahsedilen seslik evrelerin ardından *asga-* ve *asgan-* fiillerine dönüşmüş ve bu dönüşümün neticesinde yeni bir sözlükbirim hâline gelmiştir. Bu sözlükbirim Eski Uygurca dışında bazı Sibiryaya gurubu Türk dillerinde hayatını sürdürebilmiştir: Şorca *asqay* ‘ironi, alay’; *asqayla-* ‘alay etmek’; *asqaylaq* ~ *asqaylançiq* ‘alaycı, alay eden’ (Radloff 1893: 542; Tannagaşeva-Akalın 1995: 8); Hakasça *asxay* (I) ‘ironi, alay’; *asxaylıq* ‘ironik, alayvarî’; *asxayla-* ‘alay etmek’ (Subrakova 2006: 84b); Kumandı Ağzı *asqayçıl* (< *asqa-y+çıl*) ‘alaycı, müstehzi’ (Baskakov 1972: 203b). Sibiryaya gurubu Türk dillerinden Hakasça, Şorca ve Tuvacada nadiren, ama Altaycada daha yaygın görülen fiilden isim yapan bir {-I)y} ekinden bahsediliyor (Kara 2005: 349-350). Krş. Hakasça *çaltıray* ‘parıltı’ < *çaltıra-y* < *yaltıra-* ‘parıldamak’; *tolgay* ‘dolambaçlı’ < *tolga-y* < *tolga-* ‘dolamak’, vs. Buna göre Hakasça ve Şorcada Eski Türkçedeki **agza-*’nın göçüşmeli şeklinin yaşadığı anlaşılıyor: **agza-* > **azga-* > **asga-* > *asqa-* ~ *asxa-*. Yakutça ve Dolgancada da kelimenin türemeleri görülür. Yakutça *ıaskay* ‘alay’; *ıaskaydā-* ‘alay etmek’; *ıaskaydāx* ‘alayvarî’ (Pekarskim 1927: 3751; Sleptsova 2017: 341b-342a). Dolganca *ıahaqtā-* ‘1. şaka yapmak; 2.

meşgul etmek'; *iahaq* 'şaka'; *iahaqtāq* 'şaka, espri'; *iahaqçıt* 'şakacı'; *iahaqtahī* 'şakacı'; *iahaqtan*- '1. eğlenmek; 2. bir şeyle meşgul olmak'; *iahaqtas*- 'şakalaşmak' (Stachowski 1993a: 257; 1998: 275-276).

Bu arada, Şorca *askay* 'şaka', Yakutça *ıaskay* (sic!) 'şaka' ve Hakasça *askayla*- 'alay etmek' kelimelerinin kaynağını *agız* 'ağız' ile ilgili olabileceğini ilk ve tek fark eden kişi yanılmıyorsa RÄSÄNEN olmuştur (1969: 29a), ancak o bunların yapısını açıklayamamıştır.

Burada *agız* isim kökünden türetilen *agazlan*- < *agız*+*lan*- fiil gövdesinden de kısaca bahsetmek istiyorum. Aslında şimdiye kadar sadece Manici çevreye ait bir metin olan MIK III 198 numaralı parçada tanıklanmıştır. RÖHRBORN, sözlüğünün eski versiyonunda fiili *agazlanmış* 'aktarılmış (?)' (1977: 62b) şeklinde okuyup çevirmiştir. CLAUSON, sözlüğünde Kaşgarî'ye dayanarak *agızla*- '1. kanal için ağız açmak; 2. ağza vurmak' ve MIK III 198 numaralı parçaya dayanarak da *agızlan*- 'ezberden okumak' tanıklarını zikretmiş ve ikincisinin Kaşgarî'nin kaydettiği *agızla*- fiilinden geldiğini ifade etmiştir (1972: 98b). ERDAL, fiili *agızlan*- 'ezberden okumak' şeklinde okur, ama Kaşgarî'nin kaydettiği *agızla*- ile bu fiilin bir ilgisinin olmadığını belirtir (1991: 510). ÖZERTURAL, MIK III 198 numaralı parçadaki fiili *agazlan*- şekilde okumuş, ama fiile 'başlanmak' anlamını vermiştir, zira ona göre *agazlan*- Soğdça "γz [āyāz] 'baş, başlangıç' ismine dayanmaktadır (2008: 145-146). RÖHRBORN, sözlüğünün yeni versiyonunda *agazlan*-'ın ya Türkçe *agızlan*-'a (< *agız*+*la*-*n*-) ya da Soğdça *āyāz* + {+*lan*-}'a dayandığını söylemiş, buna bağlı olarak fiilin metinde 'nakledilmek, aktarılmak' veya 'başlanmak' anlamında olabileceğini ifade etmiştir (2010: 21). CLARK, MIK III 198 numaralı parçanın yeni neşrinde tanığı *ag(ı)zlan*- olarak okur ve fiili 'ezberden okumak' anlamında düşünür. Ayrıca, metindeki *agızlan*- tanığının Kaşgarî'nin kaydettiği *agızla*- tanığından ayrılması gerektiğini söylemiştir (2017: 73).

MIK III 198 numaralı parçada *agazlan*-'ın geçtiği cümleye tekrar bakalım: yme ulug élig azruwā teñri atıña yme *agazlanmış* boltı [ulu]g ögrünçün yme bitilm[iş] boltı ağır sevinçin (T II D 171 v1-5). Bence ÖZERTURAL'ın ve RÖHRBORN'un anlamlandırması ve köken önerisi doğru olamaz. Burada fiil 'ezberden veya irticalen söylemek, konuşmak' anlamında olmalıdır. Metnin bağlamından anlaşıl-

dığı kadarıyla önce ‘konuşma’ eylemi, daha sonra ‘yazma’ eylemi gerçekleşmektedir. Buna göre metindeki cümlenin şöyle aktarılabilceğini düşünüyorum: “Ve [kitap] yüce hükümdar Azruwā adına (hürmetine ?) büyük coşkuyla söylenmiş ve büyük sevinçle yazılmış oldu”.

Kelimenin Soğdça kökenli olduğu görüşe gelince, Soğdça ”γz [āyāz] ‘baş, başlangıç’ ismine hiçbir Uygurca metinde rastlanmaz, yani Eski Uygurcaya bu Soğdça isim kökü görebildiğim kadarıyla hiçbir zaman ödünçlenmemiştir. Bu nedenle *agazlan-*’ın isim kökünün Soğdça düşünülmesi için bir neden yoktur. Diğer taraftan, ÖZERTURAL’ın yeniden neşrettiği metinde ‘ağız’ anlamındaki söz *agaz* olarak geçmektedir (T II D 171 r7). Maniheist çevreye ait Uygur harfli metinlerde /ıg/ veya /gı/ hecesine sahip sözlerdeki /ı/’ların *elif* ile yazıldığı biliniyor (Erdal 2004: 43-44, 61). Dolayısıyla metindeki *agaz*’ın Eski Türkçe metinlerdeki standart *ağız* ile aynı olduğu düşünülebilir. Eski Türkçe *ağızla-* ve *agızlan-* fiili Hakasçada çeşitli anlamlarda yaşamaktadır: *āsta-* ‘dedikodu yapmak’ (Baskakov-Inkijekova-Grekul 1953: 12a; Subrakova 2006: 20a); *āstan-* ‘1. küfretmek, kaba konuşmak; 2. kendisinden bahsetmek’ (Baskakov-Inkijekova-Grekul 1953: 12a). Anadolu ağızlarında *ağızla-* ‘birine bir iş başlamak vs.’ (ayrıca *ağızlaş-*, *agızlat-*, vs.) (DS: 97a-98a) anlamında kullanılmaktadır. Anadolu ağızlarındaki bu tanığın anlamına bakıldığında kökün Soğdça ”γz [āyāz] ‘baş, başlangıç’ olabileceği zannına kapılabilir, ancak Anadolu ağızlarında *agız*’ın bir türemesi bu ihtimali çürütür. Krş. *ağızlık* ‘bir şeyin başladığı yer’ (DS: 98b).

Ancak Farsça *āgāz* ‘başlangıç’ sözünün Orta Türkçe kaynaklarda, Osmanlı ve Çağatay sahası klasik şiir metinlerinde⁷ Türkçe yardımcı fiil ile beraber kullanımına rastlanıyor: *āgāz eyle-* ‘başlamak’; *āgāz ét-* ‘başlamak’; *āgāz kıl-* ‘söze, konuşmaya başlamak’; *āgāz ol-* ‘başlanmak’. Orta Türkçe döneminde *agazlan-* fiili ‘ağızına koymak, ağızda tutmak’ anlamındadır: Kim Hızır suyun *agızlangay* lebiñniñ qaşıda // Kim Mesih elfāzıdın degey kelāmıñ barıda (Babür Divanı, Yücel 1995: 53); Pisteler *agızlanırmış* leblerüñ cüllābını // Söylenürmiş goncalar gülberg i handān haqqına (Necati Bey Divanı, Yılmaz 2015: 489 [396]).

⁷ Tanıklar için internetteki “www.tebdiz.com” projesinden faydalanılmıştır.

Sonuç olarak, Eski Uygurca *asgançu*'nun kökeninin Türkçe içinde aranabileceğini ve kelimenin şöyle tahlil edilebileceğine inanıyorum: **agız+a-* > **agız+a-nçu* > **agzançu* > **azgançu* > *asgançu*. Budizm'de 10 günah içinde yer alan ve dil ile gerçekleştirilen 4 günahın biri olan *asgançu* ve *asgançula-*'nın *agız* ile ilgili olması şaşırtıcı değildir. Bu anlamda *asgançu*'nun '1. küçümseme, aşağılama; 2. alay' ve *asgançula-*'nın ise '1. birini küçümsemek, birini aşağılamak; 2. birini alaya almak; 3. yaranma gayesiyle birini yalandan övmek' anlamında olabileceği düşünülebilir. Eski Uygurcada *asgançu*'nun türetilişinde Soğdça *sx'nt* 'alay etmek' veya Partça 'sxnđ 'alay etmek' kelimelerinin analogik tesirinin olabileceği de hesaba katılabilir. Makalede önerilen köken teklifi kabul edilecek olunursa, iki kelimenin *asgançu* ve *asgançula-* ile değil, *asgançu* ve *asgançula-* şeklinde okunması doğru olacaktır.

Kısaltmalar

AY = *Altun Yaruk*'un St. Petersburg yazması.

bk. = Bakınız.

DKPAM = *Daśakarmapathāvadānamālā*.

DS = Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü (1993).

krş. = Karşılaştırınız.

r = recto (ön).

v = verso (arka).

Kaynakça

ARAT, R. R. (1942). "Uygurlarda İstihlallara Dair", *Türkiyat Mecmuası*, 7-8/1: 56-81.

BAILEY, H. W. (1979). *Dictionary of Khotan Saka*, Cambridge-New York: Cambridge University Press.

BANG, W. & A. von GABAIN (1930a). *Türkische Turfan-Texte IV, ein neues uigurisches Sündenbekenntnis*, Berlin (SPAW. Phil.-hist. Kl. 1930/24: 432-450).

BANG, W. & A. von GABAIN (1930b). "Uigurische Studien, 1. Das Sündenbekenntnis aus dem *Suvarṇaprabhāsa*", *Ungarische Jahrbücher*, 10: 193-210.

BANG, W. (1925). “Turkologische Briefe aus dem Berliner Ungarischen Institut, Dritter Brief: Vorläufiges über die Herkunft des türk. Ablativs”, *Ungarische Jahrbücher*, 5: 392-410.

BANG, W. (1926). “Türkische Bruchstücke einer nestorianischen Georgspassion”, *Le Muséon*, 39: 41-75.

BANG, W. (1931). “Manichäische Erzähler”, *Le Muséon*, 44: 1-36.

BARAT, K. (2000). *Xuanzang, the Uygur-Turkic Biography of the Seventh-Century Chinese Buddhist Pilgrim, Ninth and Tenth Chapters*, Bloomington-Indiana: Indiana University Research Institute for Inner Asian Studies.

BASKAKOV, N. A & A. I. INKIJKOVA-GREKUL (1953). *Hakassko-Ruskiy Slovar' (okolo 14000 slov)*, Moskva: Gosudarstvennoye Izdatel'stvo Inostrannix i Natsional'nix Slova-rey.

BASKAKOV, N. A. (1972). *Dialekt Kumandintsev (Kumandı-Kici), Grammatičeskiy Očer, Teksti, Perevodi i Slovar'*, Moskva: Izdatel'stvo “Nauka”.

CLARK, L. (2017). *Uygur Manichaeen Texts III: Ecclesiastical Texts, Texts, Translations, Commentary*, Turnhout (Belgium): Brepols Publishers.

CLAUSON, Sir G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*, Oxford: Oxford University Press.

DURKIN-MEISTERERNST, D. (2004). *Dictionary of Manichaeen Texts III/1: Texts from Central Asia and China (Texts in Middle Persian and Parthian)*, Turnhout (Belgium): Brepols Publishers.

ERDAL, M. (1991). *Old Turkic Word Formation, a Functional Approach to the Lexicon I-II*, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

ERDAL, M. (2004). *A Grammar of Old Turkic*, Leiden-Boston: Brill.

GENG, Sh. et al. (1998). *Eine Buddhistische Apokalypse: die Höllenskapitel (20-25) und die Schlußkapitel (26-27) der Hami-Handschrift der alttürkischen Maitrisimit, unter Einbeziehung von Manuskriptteilen des Textes aus Säjim und Murtuk*, Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.

GILES, A. H. (1964). *A Chinese-English Dictionary I-II, Second Edition (Revised & Enlarged)*. Shanghai-London 1912, Shanghai-London: Kelly and Walsh), Taipei: Literature House.

- HIRAKAWA, A. (1997). A Buddhist Chinese-Sanskrit Dictionary, Tokyo: The Reiyuka.
- KARA, M. (2005). Hakas Türkçesinde İsim, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Ankara. (Yayımlanmamış Doktora Tezi)
- KASAI, Y. (2011). Der alttürkische Kommentar zum Vimalakīrtinirdeśa-Sūtra, Berliner Turfantexte 29, Turnhout (Belgium): Brepols Publishers.
- KAYA, C. (1994). Uygurca Altun Yaruk, Giriş, Metin ve Dizin, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KYŪASOWA, G. et al. (2016). Türkmen Diliniň Düşündirişli Sözlügi I: A-Ž, Aşgabat: Ylym.
- MAUE, D. & K. RÖHRBORN (1984). “Eine buddhistischer Katechismus in alttürkischer Sprache und tibetischer Schrift I”, Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft, 134/2: 286-313.
- MAUE, D. & K. RÖHRBORN (1985). “Eine buddhistischer Katechismus in alttürkischer Sprache und tibetischer Schrift II”, Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft, 135/1: 68-91.
- MÜLLER, F. W. K. (1908). Uigurica [I], 1. Die Anbetung der Magier, ein christliches Bruchstück. 2. Die Reste des buddhistischen „Goldglanz-Sūtra“, ein vorläufiger Bericht, Berlin. (AKPAW. Phil.-hist. Cl. 1908/2).
- MÜLLER, F. W. K. (1911). Uigurica II, Berlin (AKPAW. Phil.-hist. Cl. 1910/3).
- NADELYAYEV, V. M. et al. (1969). Drevnetyurkskiy Slovar', Leningrad: İzdatel'stvo “Nauka” Leningradskoye Otdeleniye Leningrad.
- NASILOV, D. M. et al. (2016). Drevnetyurkskiy Slovar', Astana: “Gılım” Paspası.
- ÖZERTURAL, Z. (2020). Uigurisches Wörterbuch, Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien I/2: edäd- - igtä-, unter mit Mitwirkung von K. RÖHRBORN, Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- ÖZERTURAL, Z. (2008). Der uigurische Manichäismus: Neubearbeitung von Texten aus Manichaica I und III von Albert von Le Coq, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- PEKARSKIM, E. K. (1927). Slovar' Yakutskogo Yazıka III, Leningrad.
- RACHMETI, G. R. (1932). Zur Heilkunde der Uiguren II, Berlin (SPAW. Phil.-hist. Kl. 1932/22: 401-448).

RADLOFF, W. (1893). Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte I, St. Petersburg: Tipografiya Imperatorskoy Akademii Nauk.

RÄSÄNEN, M. (1969). Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türk-sprachen, Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

RÖHRBORN, K. (1988). Uigurisches Wörterbuch, Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien 4: asankelig-ayat-, Wiesbaden: Franz Steiner Verlag.

RÖHRBORN, K. (1977). Uigurisches Wörterbuch, Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien 1: a-agrig, Wiesbaden: Franz Steiner Verlag.

RÖHRBORN, K. (2010). Uigurisches Wörterbuch, Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien I/1: ab- äzüglä-, Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

RÖHRBORN, K. (2015a). Uigurisches Wörterbuch, Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien II/1: a-asvik, Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

RÖHRBORN, K. (2015b). “Kollektaneen zum Uigurischen Wörterbuch: Die dritte Wortsünde erig sarsıg sav”, Kutadgu Nom Bitig, Festschrift für Jens Peter Laut zum 60. Geburtstag, Hrsg. von E. Ragagnin & J. Wilkens, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden: 471-476.

SIMS-WILLIAMS, N. & D. DURKIN-MEISTERERNST (2012). Dictionary of Manichaean Sogdian and Bactrian, Brepol: Turnhout (Belgien).

SLEPTSOVA, P. A. (2017). Bolşoy Tolkoviy Slovar' Yakutskogo Yazıka XIV (Ч-Ы), Novosibirsk: Nauka.

SOOTHILL, W. E. & L. HODOUS (1937). A Dictionary of Chinese Buddhist Terms with Sanskrit and English Equivalents and a Sanskrit-Pali Index, London: Kegan Paul, Trench, Trübner & Co.

STACHOWSKI, M. (1993a). Dolganischer Wortschatz, Kraków: Nakładem Uniwersytetu Jagiellońskiego.

STACHOWSKI, M. (1993b). Geschichte des jakutischen Vokalismus, Kraków: Nakładem Uniwersytetu Jagiellońskiego.

STACHOWSKI, M. (1998). Dolganischer Wortschatz Supplementband, Kraków: Księgarnia Akademicka.

SUBRAKOVA, O. V. (2006). Hakassko-Russkiy Slovar' (Okolo 22 tis. Slov), Novosibirsk: Nauka.

TANNAGAŞEVA, N. N. K. & Ş. H. AKALIN (1995). Şor Sözlüğü, Adana: Çukurova Üniversitesi Basımevi.

TEKİN, Ş. (1980). Maitrisimit Nom Bitig, die uigurische Übersetzung eines Werkes der buddhistischen Vaibhāṣika-Schule, 1. Transliteration, Übersetzung, Anmerkungen, Berliner Turfantexte 9, Berlin: Akademie Verlag.

TIETZE, A. (2016). Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügati (C-E) II, Ed. S. TEZCAN, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları.

Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü (1993). 12 Cilt, II. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

UÇAR, E. (2017). “Notizen zur Etymologie des alttürkischen özal- «sich quälen»”, Central Asiatic Journal, 60/1: 1-11.

UÇAR, E. (2020). “Türkiye’deki Eski Uygurca Metin Neşirleri İçin Kullanılacak Harfçevrim ve Yazıçevrim Kılavuzu”, Journal of Old Turkic Studies, 4/1: 231-250.

WILKENS, J. (2016). Buddhistische Erzählungen aus dem alten Zentralasien, Edition der altuigurischen Daśakarmapathāvadānamālā I-II-III, Berliner Turfantexte 37, Turnhout (Belgium): Brepols Publishers.

YILMAZ, O. (2015). Necati Bey Divanı, Metin-Tıpkıbasım, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

YUDAHİN, K. K. (1985). Kirgizsko-Russkij Slovar’ I-II, Frunze: Glavnayja Redaktsija Kirgizskoj Sovyetskoj Entsiklopedii.

YÜCEL, B. (1995). Bâbür Dîvânı (Gramer-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

ZIEME, P. (1985). Buddhistische Stabreimdichtungen der Uiguren, Berliner Turfantexte 13, Berlin: Akademie Verlag.

ZIEME, P. (2015). Altuigurische Texte der Kirche des Ostens aus Zentralasien, Piscataway, NJ: Gorgias Press.